

NAŠ DALJNI BLIŽNJI SVET

PISATELJ — samoupravljalec svojega dela (II)

Več založb kot pisateljev

Aldo
de Jaco

V tem trenutku je najpomembneje, da poudarimo značilnost težkega italijanskega položaja in iz tega vidika še posebej problem intelektualne nezaposlenosti, intelektualnega dela na črno, intelektualne emigracije. In če hočemo pogledati še natančneje: založništvo je industrija, ki temelji in se bogati z delom na črno, z razparceliranim, nezaščitenim delom; gre torej za industrijo, za katero se zdi, da prav zaradi te svoje značilnosti, zaradi svoje dodatne zmožnosti izkoriščanja varno plove skozi krizo, saj ima na razpolago celo rezervno vojsko intelektualcev brez dela ali vsaj brez ustreznega dela, ki so pripravljeni drug drugemu trgati iz rok prevode, podpisovati pogodbe, ne da bi jih prej prebrali, in to pogodbe, ki bodo njihov rok opis spremenile v potiskan papir, takoj zatem pa tudi v odpadni papir — po kratkem postanku v prenatrpanih, zmedenih policah redkih knjižnic (deset tisoč jih je, če smo natančni, v številni papirnice, kjer prodajajo tudi knjige — in to v deželi s sedeminpetdesetimi milijoni prebivalcev).

Sicer pa italijanski založniki zanikajo, da bi obstajala kakršnakoli kriza na tem področju. Zakaj? Ker se zadovoljujejo s svojimi dividendami — skupni letni dohodek znaša namreč približno šest sto milijard lir — in kar nočejo, da bi kdorkoli vtikal nos v njihove zadeve: »quieta non movère«.

Kriza pa vendarle obstaja in nanjo je mogoče gledati v vsej celovitosti po eni strani v odnosu do pogojev za delo, po drugi strani pa v odnosu do družbene koristnosti in uslug, ki bi jih založništvo moralo razvijati, pa jih ne. Če hočemo jasno določiti položaj, nam zadostuje že nekaj števil, ki so vse iz uradnih ali vsaj povsem upoštevanja vrednih virov:

1) samo 24 % odraslih Italijanov prebere najmanj eno knjigo na leto (odstotek je najnižji v celi Evropi);

2) osemnajst milijonov Italijanov živi v urbanih središčih, ki ne premorejo niti papirnice s knjigami;

3) v Italiji je več založnikov (tisoč šesto) kot članov Nacionalnega sindikata pisateljev (tisoč štiristo); in samo na šestih mestih je mogoče kupovati knjige vseh založnikov (medtem ko več kot 50 % knjig knjigarne prodajo na obroke);

4) velikansko število založniških imen nikakor ne pomeni kdo ve kakšne zmage pluralizma: znotraj te množice obstaja in vzdržuje svojo popolno nadoblast oligarhija, ki jo sestavlja manj kot deset založnikov in za katero je značilna kontrola nad distribucijo in pa podpora italijanskega in tujega finančnega kapitala (predvsem ameriškega in nemškega): dejansko sedem založniških hiš proizvaja in razdeljuje več kot polovico kosmatega dohodka, več kot 90 % pa dobimo, če prištejemo še nekaj deset srednjih in srednje velikih založniških hiš.

Položaj torej nadzorujejo maloštevilne monopolistične skupine, ki silijo v lažno racionalizacijo, kar zadeva sam izbor založb, tiska in distribu-

cijskih krogov, saj edini zakon, ki velja, je zanesljivost profita, vse drugo pa je prepuščeno vizuelni kulturi. In pokazalo bi se, da je kriza še dosti resnejša, ko bi se soočili s tem, »kaj« se tiska, torej s prevlado profita za vsako ceno — in sicer največjega možnega profita — nad definiranjem kulturnih usmeritev, nad vnašanjem novega, nad odnosom med živo družbo in potiskanim papirjem; gre torej za prevlado kulture, ki tolaži in zabava, nad kulturo, ki skuša spoznavati, izražati, spreminjati.

V tem položaju je založnikom največ do tega, da bi se dejavnost države omejila na priznanje določenih olajšav (v zvezi z davčinami in stroški za papir), ne da bi se hkrati vtikala v početje knjižnega založništva; in čeprav parlament prav zdaj pripravlja tako imenovani zakon o »reformi založništva«, bo ta obravnaval samo periodični tisk. Nikakor pa naj se ne bi dotikal knjig — taka je vsaj zahteva založnikov — za to področje naj bi še veljala stara liberalna filozofija »laissez faire, laissez passer«, ki pa je dandanes samo lažno deklariranje nevtralnosti (dejansko pa podpora najpožrenejši ribi) glede na sedanji prepir o koncentraciji založniških hiš in o kontroli tržišča. V zvezi s tem je nadvse pomenljivo, da so se italijanski založniki odkrito postavili na stališče, naj ostane v veljavi zakon o teh vprašanih (kot o osnovnih načelih in normah uresničevanja), kakor jih je zajel tekst, ki ga je leta 1941 podpisal častivredni Benito Mussolini.

In kaj zahtevamo mi? Kaj zahtevajo italijanski pisatelji? V glavnem zahtevamo, da se jasno upošteva položaj v deželi in da se založniške strukture prilagodijo njenim dejanskim potrebam, njeni demokratični zakonodaji, ki temelji na ustavi, stopnjam družbenosti in demokracije, ki so kljub vsemu že dosežene, stopnjam, ki so predvsem kulturno dejstvo in ki so jim zato — če se naj ohranijo in se razvijajo — potrebni kulturni instrumenti: konkretno gre za potrebo po knjigah z nizko ceno, ki bi jih razpečevali povsod in bi po svoji vsebini ustrezale sedanjemu prizadevanju, da bi bila zagotovljena navzočnost vseh glasov, vseh usmeritev, predvsem še usmeritev manjšin in skupin, ki nimajo podpore ekonomske moči.

Na sindikalni ravni zahtevajo pisatelji zase to, kar je v naši deželi priznано vsem, se pravi pravico do pokojnine, do socialnega zavarovanja in do takšne založniške pogodbe, ki bi jo v bistvenih okvirih določal zakon in bi bila zato obvezna.

Toda ne svojih splošnih ciljev ne konkretnih sindikalnih zahtev ne bomo mogli uresničiti v današnjih razmerah, ko lastniki založb svojih koristi ne vidijo v razširitvi trga in decentralizaciji dejavnosti, raziskovanja, distribucije, ampak — nasprotno v koncentraciji vsega tega v rokah redkih posameznikov in v maloštevilnih mestih. Ti cilji ne morejo biti uresničeni ob sedanji moči založništva, ki prav gotovo ni več mecenstvo (če je sploh kdaj bilo), pa tudi ne kulturno delovanje, posebna poklicna usmeritev itd.; založništvo je čisto denarniški posel, ki temelji na celovitem sistemu investiranja in na usmeritvi k profitu, k čim večjemu profitu: s tem namenom si tudi oblikuje tržišče in se hkrati brani pred možnimi ovirami, ki bi jih lahko zanj pomenili naprednejši zakon ali pa sindikalna krepitev producentov tekstov, se pravi pisateljev. Toda: mar mi zanikamo, da ne bi smeli biti že v temelju vsake založniške dejavnosti vračunan dobiček? Smo morda pobudniki kdo ve kakšne oblike nacionalizacije ali socializacije tega področja? Nikakor ne; vendar pa smo prepričani, da kriterij razvoja založniške industrije ni mogoče utemeljevati samo s profitom, da profit ne more biti edini vir izbire; me-

nimo, da mora pehanju za profitom postaviti svoje meje jasna kulturna usmeritev, o kateri bi se morali odkrito pogovarjati, jo prilagajati in prirejati, skratka, oba elementa bi morala biti navzoča pri določanju založniške platforme; poleg tega smo prepričani, da je treba postaviti vprašanje reinvesticije profita v namene ekspanzije tako založniške industrije kot njenega tržišča, zato smo, naposled, tudi mnenja, da morajo biti zasebni razlogi te aktivnosti podrejeni — in to ni nič spotikljivega, tako je določeno v naši ustavi — širšemu načrtovanju, ki naj zavaruje družbeno korist, se pravi, spoštuje ekonomsko in kulturno avtonomijo posameznih založb, pri tem pa seveda ne bi smeli prepustiti naključnosti splošne usmeritve kulturnega razvoja dežele.

Gledam s te perspektive — če bomo sploh krenili v tej smeri — je jasno, da bi se vloga avtorja v odnosu do podjetja morala spremeniti in povečati. Avtor ne bo več mogel biti osamljen izdelovalec teksta, pripravljen ali pa tudi ne, kakor kdaj, da ga spreminja ali popravlja po nasvetih založniškega »štaba«, ki mu je vrh vsega popolnoma tuj; avtor mora sodelovati in odločati v založniški hiši, sodelovati — kot avtor — pri izbirah in določanju založniške politike. Končnega vprašanja odnosa avtor-založnik ni mogoče zožiti na odstotke pri ceni knjige ali na plačano opcijo, ta odnos mora biti postavljen kot sodelovanje na vseh ravneh, in sicer organizirano, kolektivno — šele tako lahko postane avtor s svojim tekstom resnični soudeleženec.

Vemo, da ta perspektiva pri založnikih ni ravno priljubljena, vemo, da teh ciljev nikakor ne bo lahko doseči; zato hkrati postavljamo tako vprašanje zakona o reformi založništva, ki naj bi radikalno prenovil to področje in ga odprl zahtevam — našim in kolektivnim — po demokraciji in učinkovitosti, kot tudi vprašanje širšega razvoja založniškega sodelovanja, se pravi načina, kako ustvariti zadruge* na območju knjige: začeti je treba na regionalnih temeljih, končni cilj pa bi bil svoboden izraz neznanskih kulturnih energij — obstoječih in latentnih — v vseh stotih mestih, ki sestavljajo naš narod.

To je torej oblika, v kakršni se pri nas zastavlja vprašanje samoupravljanja — tako na našem kot na splošno na vseh območjih produkcije.

Italijansko zadržno gibanje se je rodilo sredi prejšnjega stoletja v Turinu, se pravi v mestu, kjer je nastajala prva industrializacija in v trenutku, ko se je ta industrializacija rojevala, torej kot ekonomsko gibanje medsebojnega sodelovanja »proti« opustošenju, ki je ostajalo za kapitalistično rastjo, proti logiki »svetega egoizma«, ki je bil temelj te rasti. Tako je to gibanje naraščalo v odvisnosti od svoboščin, pri čemer so bile uspešne zlasti nekatere pokrajine, medtem ko je centralizirana, unitarna država razvijala svoj načrt industrializacije v severnem delu dežele na škodo kmečkih množic in zemlje na jugu. In zadržniško gibanje je pomenilo tolikšno moč demokracije, da je fašizem z vsemi sredstvi divjal proti njemu, pa ga vseeno ni uspel izkoreniniti, tako da je bilo mogoče nekatera jedra zadržništva najti tudi med aktivnimi silami odpora med leti 1943 in 1945.

V zadnjih tridesetih letih je gibanje — razdeljeno na tri središča z različno idejno usmerjenostjo — znova zadobilo svojo moč: spremenilo se je in

* Izvirnik »cooperativa« je v italijanski družbeni praksi največkrat neka socialna skupnost ali skupnost, ki je pri nas ne poznamo in je zato beseda »zadruga« ne ponazarja dovolj jasno in ustrezno.

izkoristilo dejstvo, da ni bilo več organizacija odpora, obrobna na tržišču, ampak eden od treh načinov produkcije (poleg privatno kapitalističnega in državnega sektorja), ki to tržišče označujejo.

En sam sektor proizvodnje vse do leta 1970 — razen osamljenih primerov, ki pa so bili tako in tako zapisani neuspehu — ni imel nikakršne zadružne izkušnje: sektor kulturne industrije, torej industrije, ki proizvaja kulturne predmete, blago in dejavnost, ki jih ne opredeljuje samo raven profesionalnosti, ampak tudi (in predvsem) njihova vrednost, teža njihovega kulturnega sporočila.

To je bila resnično velika pomanjkljivost, zamuda (kajti prav v teh tridesetih letih je s pošastnim razvojem množičnih občil — tu je mišljena predvsem televizija — ta industrija skokovito narasla), ki pa je v sedemdesetih letih, pod vplivom študentskih bojev in splošnega hotenja po »participaciji«, začela postajati vse manj izrazita: tako so se rodile gledališke, audiovizualne, filmske, založniške, tiskarske, glasbene, kulturno animatorske in druge zadružne dejavnosti, kakih tristo petdeset jih je, če štejemo samo gibanje, zajeto v zadružniško in posojilniško zvezo; založniških zadrug (proizvodnih in distribucijskih) pa je petinpetdeset.

Ne bi hotel, da bi ob tem pomislili na petinpetdeset pisateljskih zadrug, ne gre za to. Gibanje se poraja iz konkretnih potreb, in če gledamo iz te logike, je povsem naravno, da večina založniških zadrug — tako rekoč vse bi lahko rekli — temelji na mladih študentih, na univerzah, na boju proti druginji.

Toda ista logika zastavlja danes tudi širše vprašanje: posredovati na založniškem trgu z drugačnimi načini proizvodnje, ki ne bi temeljili samo na želji po čim večjemu profitu, saj je bilo že dokazano, da je največji profit v nasprotju z družbenimi koristmi, ker omejuje distribucijo na velike centre in tiska uspešnice, ki naj bi bile predvsem v zabavo bralcem in, po možnosti, brez najmanjše trohice kakršnekoli ideje ali polemčnosti.

Tako danes cveti nova vrsta založniškega zadružništva, ki ni več vezano na univerze, temveč je povezano z realnimi regionalnimi kulturnimi stanji in s stotinami italijanskih mest, od katerih ima vsako svojo zgodovino, svojo tradicijo, skratka, svojo kulturo.

In kakšne so značilnosti teh zadrug?

Splošnim značilnostim celega gibanja (načelo odprtih vrat, denimo, ali princip posamičnega glasovanja, ukrep, s katerim se preprečuje vdor kapitala) je po našem mnenju treba dodati še dva pogoja: natančno opredeljen program, torej jasno izražen lastni kulturni smisel, in to, da se zadružna baza odreka svoji dejavnosti v zoženem pomenu.

Ne bomo torej ustanavljali pisateljskih zadrug — to se nam ne zdi najbolj primerna izkušnja — ampak založniške zadruge, v katerih bodo navzoči pisci in bralci, tiskarji in distributerji, skratka, predstavniki celotnega proizvodnega procesa. In na osnovi česa bi se združili ti »zadružniki«? Prav gotovo ne na temelju pretveze — ki jo poznamo pri vseh založnikih — da bi počeli, to, česar drugi ne delajo, pač pa na temelju — kot smo že povedali — natančnega, definiranega kulturnega smisla, prek katerega bi se vključevali v obstoječo razpravo.

Po mojem mnenju in tudi po mnenju, ki prevladuje v Nacionalnem sindikatu pisateljev, je to tista oblika, v kateri se pri nas zastavlja vprašanje samoupravljanja. Treba pa je dodati, kako nikakor ne mislimo — kot sem

že povedal — da bi moralo kooperativno delovanje nadomestiti zasebno pobudo ali jo celo izničiti. Ne. Tu je tudi še problem odnosa med pisatelji kot proizvajalci tekstov in zasebnim kapitalističnim založniškim podjetjem, med založnikom in »njegovim« avtorjem in »dirkalnim konjem« ali »konjušnico«, kot pravimo.

Tako govorjenje nam ni bilo nikoli všeč, pa ne toliko zaradi nekakšnega omejevanja svobode, ki naj bi se skrivalo v njem, zaradi suma, da gre za delitve v klane, skupine, ki naj bi jih tako poimenovanje zajemalo vase, ampak predvsem zaradi osnovanega dejstva, ki surovo razkriva: v »konjušnici« je lastnik založnik, jahač množični bralec, medtem ko je pisatelj samo konj. In tak konj nekaj velja samo, če dobro teče, če zmaga na tekmi, sicer lahko hitro najde pot v klavnico.

In kaj predlagamo? Iz te podobe konjušnice jemljemo kot pozitivno — če sploh obstaja — dejstvo sodelovanja, priznanje, da obstaja odnos med avtorjem in založniško hišo, pri kateri avtor po navadi objavlja in na katere usodo je torej nekako vezan. Dobro vemo, da na višjih ravneh ta odnos obstaja in da je tudi priznan (včasih pa se lahko sprevrže v izključitev za določene pisce); vendar nam tu ne gre za primere avtorjev, ki sprejemajo celo vodilne funkcije znotraj založniških hiš. Problem skušamo gledati širše, kajti po našem mnenju upravljanje založbe nikakor ne more biti več ne zadeva mecena ali družine (kakor je bilo večinoma v preteklosti), ne zadeva finančne skupine s pritegnitvijo specialistov, kakor se večinoma dogaja dandanes.

Če naj založništvo krene v smer, ko naj prevzame določene značilnosti javne službe — in to je tudi nujno v vsej tej širini procesa kulturnega spreminjanja dežele — mora tudi preiti v upravljanje, ki bo temeljilo na sodelovanju vseh tistih, ki si prizadevajo to službo razviti; predvsem založniški programi bi morali biti sklepna posledica stalnega razpravljanja znotraj založb, upošteva je pri tem, da v njej niso samo njeni uradniki, ampak tudi pisatelji, ki jih ima založba — kot temu pravimo — pod svojo opcijo, tisti torej, ki pišejo v rokopisu s perspektivo, da ga bodo predstavili v tisku. Seveda pa to razpravljanje nikakor ne pomeni nekakšnega predpisovanja, nekakšnega glasovanja večine, ki bi se lahko celo sprevrglo v omejevanje avtorjeve svobode (po drugi strani pa bi lahko sprožilo zmedo v zvezi z vlogami in z odgovornostjo, česar nikakor nečemo postavljati pod vprašaj). Po drugi strani bi moralo takšno razpravljanje pomagati avtorju tudi pri njegovem osebnem iskanju, skušati bi moralo — seveda primerno — obogatiti avtorjevo delo z značilnostmi skupnega, ekipnega dela, kar vse pa seveda postane nespremenljivo, kadar smo poklicani, da vnaprej prilagodimo njegovo delo ciljem tržišča.

Zavedam pa se, da to vprašanje nima neposredne zveze s samoupravljanjem. Vse to sem omenil predvsem zato, da bi znova poudaril, da ne vidimo — vsaj v sedanjem zgodovinskem obdobju — samoupravljanja kot vseobsegajočo organizacijsko obliko, temveč kot »tekmujočo« obliko, se pravi kot spodbuden, izzivalen element v okviru celotnega sistema. Sistema, ki pa ni več klasično kapitalistični, ali vsaj ne bi smel biti takšen v okvirih, kot mu jih daje naša ustava — saj ta med drugim razglašča, da je privatni interes sicer zakonit, vendar samo v obsegu, ki zadovoljuje tudi javni interes.

Spremeniti besede naše ustave v dejanja, je napor, ki nas muči že trideset let in nas bo mučil še dolgo, razen če ne bo prišlo do katastrof, ki pa si jih ne želimo. Muči nas kot Italijane, muči pa nas tudi kot pisatelje (. . .).